

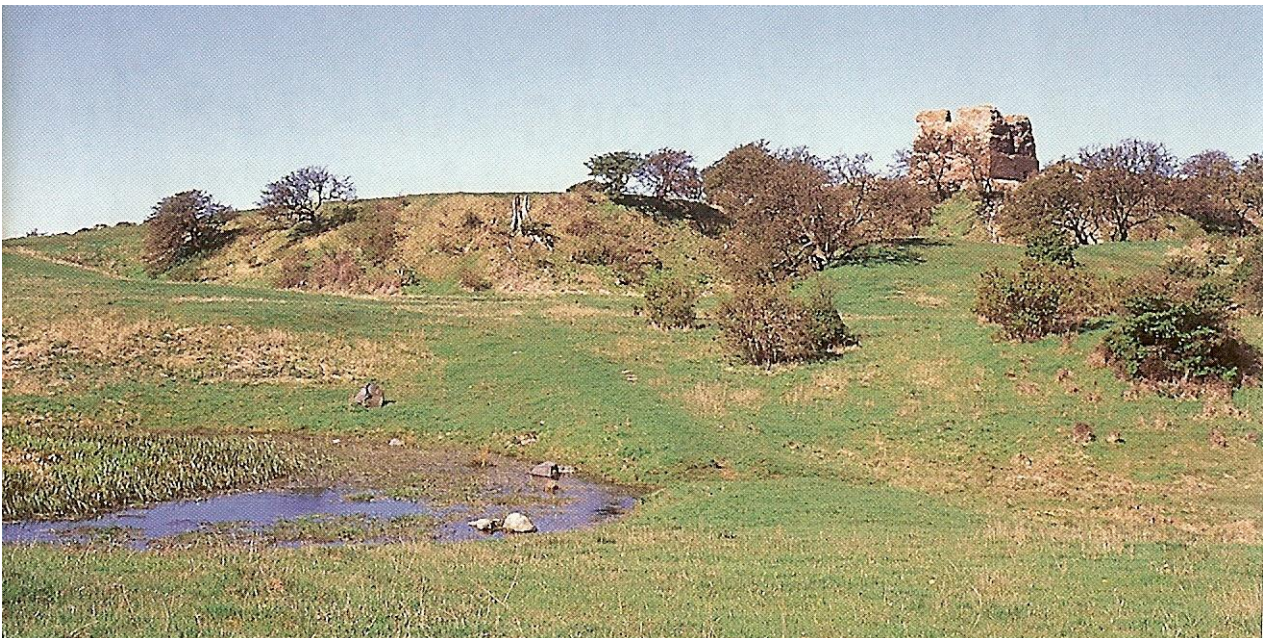
Mindesmærket for C M Smidt og Kalø Slotsruins udgravningshistorie

Lige før man ude på øen med ruinerne af det gamle Kalø Slot når til selve ruinen, ser man lidt til højre for stien et noget særpræget mindesmærke, hvis indskrift lyder sådan: "Nationalmuseet satte dette minde for arkitekt C. M. Smidt, 1872-1947. De danske borgruiners utrættelige forsker".

C. M. Smidt udgravede Kalø Slotsruin med mellemrum det meste af sit liv. Hans første udgravninger er fra 1904, året efter at Nationalmuseet og Kaløs tyske ejer Martin Rücker Jenisch (adlet til baron von Jenisch 1906) var blevet enige at gå i gang med udgravningerne og dele udgifterne hertil. Smidts sidste udgravning på slotsruinen skete 40 år senere, i 1944, året før Kalø blev konfiskeret og blev til dansk statsejendom.

Mindestenen over Smidt er logisk nok opført i samme art teglsten, efterligninger af middelalderens store munkesten, som han selv havde benyttet, når han skalmurede kampestensfundamenterne på slotsruinen for at markere grundridset af de oprindelige bygninger.

I Adresseavisen omtales mindehøjtideligheden ved opsætningen af mindesmærket 9. juli 1950. Her kan vi læse, at hovedtalen blev holdt af Nationalmuseets direktør Poul Nørlund, der indledte med at omtale beslutningen om at vælge netop Kalø til stedet, hvor arkitekt Smidts mindesmærke skulle placeres: "Når valget var faldet på Kalø, skyldtes det arkitekt Smidts særlige forkærlighed netop for denne gamle borg. Den var blevet hans hjertebarn. Derfor skulle mindet om ham rejses på denne banke, i et af Danmarks smukkeste landskaber". Derefter blev selve afsløringen af mindesmærket foretaget af Nationalmuseets tidligere direktør Mackeprang, der havde arbejdet sammen med C. M. Smidt gennem 40 år.

Kalø Slotsruin, i forgrunden til venstre den nordlige ende af den våde voldgrav. En tør voldgrav er lige foran ruinen.

Udgravning og restaurering under C. M. Smidt

Kalø slotsruin har været genstand for udgravning rigtig mange gange, sidst af Nils Engberg fra Nationalmuseet i 2006, læs herom i "Folk og Liv 2011". Men Kaløs udgraver nummer et er og bliver arkitekt C. M. Smidt fra Nationalmuseet, der efter aftale med Kaløs tyske ejer Martin Jenisch begyndte udgravninger på ruinen i begyndelsen af 1900-tallet. Der er noget dybt ironisk i, at det var Kaløs tyske ejere, der gjorde Kalø Slotsruin til et dansk nationalt mindesmærke af de helt store, næsten et symbol på Danmarkshistorien, og åbnede op for adgangen til ruinen og fik området mellem Kaløskovene og selve øen med ruinen fredet (1939).

Med von Jenisch-slægtens samtykke fortsatte udgravningerne i 1920'erne og 1930'erne, samtidig med at der blev afholdt store folkefester med tusinder af deltagere hver sommer, med vajende Dannebrog og bøgeløvsomkransede talerstole og lovprisninger af dansk natur og historie. Og efter besættelsen i 1945 sagde den danske stat så tak ved at konfiskere hele Kalø Gods som det, der blev kaldt "fjendtlig tysk ejendom".

De første udgravninger på Kalø fandt sted i 1903, og Martin von Jenisch betalte selv halvdelen af udgifterne. Arbejdet den sommer bestod først og fremmest i at tømme det store tårn for affald og murbrokker.

Året efter i 1904 overtog C M Smidt ledelsen af udgravningen, der fortsatte i 1907-08, hvor fyldlagene langs ydersiderne og den søndre del af borgpladsen fjernedes. 1909 begyndte man istandsættelsen af tårnet, hvorved det reddedes fra det totale forfald. C M Smidt vendte i de følgende år, hvor bevillingerne til udgravning slap op, igen og igen tilbage til ruinen for at sikre sig, at der ikke skete ødelæggelser, og i 1931 gjorde han opmærksom på, at hvis der ikke snart skete nye reparationer af tårnet, så ville dets vestre side skride sammen. Det gav anledning til, at der lokalt dannedes en komité, der skulle skaffe midler til istandsættelsen. Til det formål blev der afholdt en stor folkefest ved ruinen i 1933 med 7000 deltagere. Overskuddet blev så stort, at der ikke alene var penge til den krævede istandsætning, men så man også kunne begynde en restaurering af de indre tårnsider.

Folkefest på Kalø 1926, bemærk den Dannebrog- og bøgeløvssmykkede talerstol til højre i billedet. Fra P. E. Götzsches familiealbum. Götzsche var skovrider på Kalø fra 1924 til 1930.

I 1936 blev der derefter foretaget udmuringer i tårnets ydre af de mægtige huller, der havde undermineret de overliggende dele af murene. I det indre blev partierne omkring vinduesåbninger og bjælkehuller forstærket for at undgå bristninger og frostsprængninger. Døre og vinduer i de øvre etager blev ikke restaureret, da deres form og udseende ikke kunne fastslås med sikkerhed. Derimod blev murfladerne i "de

indre facader" restaurerede, i det ydre derimod kun de nedre partier. Ydersiderne står også efter restaureringen med ru, afbrudte sten, så ruinpræget og den karakterfulde silhuet er bevaret.

I 1941-42 lykkedes det at få beskæftigelsesmidler til at fortsætte udgravningen af ruinen. Det var under besættelsen, hvor der blev afsat store midler til bekæmpelse af arbejdsløshed, og det kom nu Kalø Slotsruin til gode. 16 mand blev stillet til rådighed til at rydde hele borgpladsen for jordfyld og murbrokker og istandsætte dæmningen. Ved denne lejlighed blev der påmuret en yderskal af nye teglsten, så vidt muligt svarende til de gamle munkesten. Samme sten blev logisk nok benyttet som mindesten over Kalø-udgraveren, da der efter hans død i 1947 blev opsat en mindesten over ham ved ruinen. Det er forklaringen på det noget specielle mindesmærke, som måske ikke er særlig køn, men som er logisk tænkt.

Denne restaurering bekostedes af staten og Århus Kommune, idet de indsamlede midler kun dækkede arbejdet med tårnet, men disse offentlige midler rakte ikke til fuldførelsen af arbejdet, hvorefter baron Wilhelm von Jenisch - ligesom hans far havde gjort det i 1903 – sørgede for det manglende beløb.

Det var ikke uproblematisk at grave på borgøen under besættelsen. Fhv. godsinspektør Thygesen fortæller i sine erindringer ("Herregårdsliv på Kalø i et halvt Arhundrede", Rønne 1983), at tyskerne på et tidspunkt fandt på at benytte slotsruinens tårn som mål for skydeøvelser, så kuglerne bogstaveligt talt piftede arbejderne om ørerne, indtil folk fra godset fik skyderiet standset. Lykkeligvis kom ingen til skade.

Ved udgravningen i 1940'erne blev alle borgens bygninger og mure blottede. Skønt mange af dem kun er bevaret i fundamenter kan vi nu danne os en forestilling om ikke blot borgens hovedtræk, men også i ikke helt ringe grad om de enkelte bygninger og deres funktion, idet vi til hjælp har synsforretninger fra 1563, 1596, 1607, 1629 og 1641.

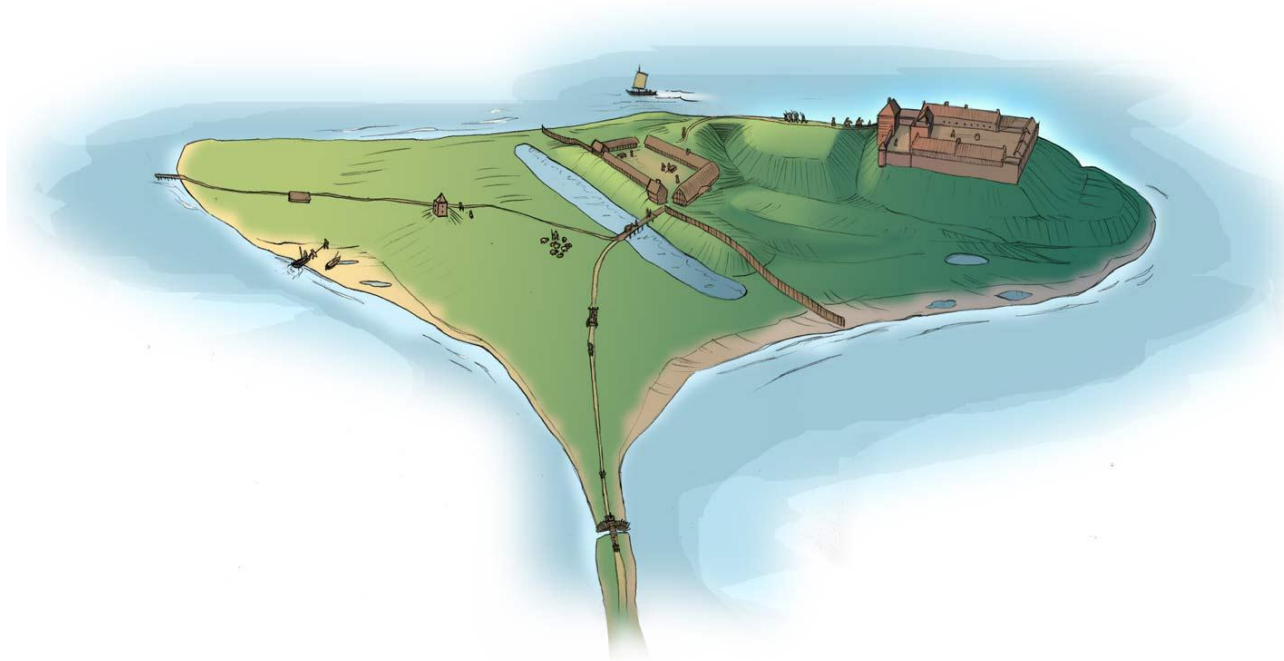
C M Smidt har i 1944 givet en udførlig beretning om Nationalmuseets udgravninger i og ved slotsruinen. Her bliver han ganske poetisk, når han omtaler øen og ruinen, ja hele egnen – hør blot her et uddrag: "Fra alle sider i Kaløegnen – en af de mest storlinede i vort land – ses borgøen, der som et eventyr eller et levende stykke historie synes at svømme på havfladen. Dansk landskab og dansk historie mødes på en egen koncentreret måde på dette sted..."

Her er tale om ægte kærlighed! For C M Smidt blev Kaløborgen en livslang kærlighed, som han vendte tilbage til igen og igen, og som han også formåede at få lokalbefolkningen til at stå sammen om, så ruinen blev reddet, da den truede med at styrte sammen.

En helt anden sag er, at C M Smidt var uddannet som arkitekt og ikke som arkæolog, og det fornægtede sig ikke i hans udgravninger. Han var nemlig som arkitekt først og fremmest optaget af at få fastslået bygningernes beliggenhed og omrids – alt materialet i borggården, som kan have indeholdt uerstattelige fund af husgeråd og andre dagligdags redskaber, blev blot fjernet og kørt bort, hestevognlæs efter hestevognlæs – der har været talt om 400 læs i alt. Når nutidens arkæologer har undret sig over de forholdsvis meget få fund af husgeråd og redskaber på Kalø, har vi forklaringen her – de er forsvundet læs efter læs uden at Smidt har interesseret sig for dem. Hvor de mange læs blev kørt hen har vi desværre ingen viden om.

En noget hårdhændet udgravning, med andre ord. Men det er alligevel C M Smidt, vi kan takke for at ruinen står der endnu i dag, og at vi har borgfundamenterne og tårnet bevaret, så vi kan danne os et indtryk af borgens udseende i middelalderen. Det er også C M Smidt, der gennem sit utrættelige arbejde for at gøre slotsruinen kendt, har æren for, at Kalø Slotsruin i dag er erkendt som et nationalt klenodie, og at der hver

eneste dag, i solskin eller regn og blæst, er en konstant vandren af mennesker over dæmningen til og fra ruinen.

En rekonstruktion af øen og borgen. Ved Anders Berthelsen i Nils Engberg: "Kongens borg på Kalø", i "Folk og Liv 2011". Andre rekonstruktioner: se især Rikke Agnete Olsen i Skalk 1982.

Kalø blev stedet for de store folkefester for 50 – 100 år siden, men den er stadigvæk samlingssted for veteranbil-entusiaster og motorcykel-folket, der mødes her hver tirsdag aften i sommerhalvåret. Den hedengangne Rønne Kommune benyttede tårnruinen som symbol på egnen i sit kommunevåben, og talrige foreninger, firmaer og organisationer benytter Kalønavnet som kendetegn. Syddjurs Kommune markerede sin dannelse i 2007 med en stor koncert med 10.000 deltagere på marken over for ruinen. Kalø Slotsruin er stadigvæk – som slottet var, da kong Erik Menved lod det bygge i 1313 og da kong Valdemar Atterdag indledte genrejsningen af det danske rige i 1343 – et nationalt vartegn og et kendetegn for hele Djursland.

Litt.

C. M. Smidt: "Kalø. Grundlagt 1313". I "Fra Nationalmuseets Arbejdsmark" 1932

C. M. Smidt: "Udgravningen af Kalø. Restaurering af ruinerne". I "Fra Nationalmuseets Arbejdsmark" 1944

--

Vilfred Friberg Hansen, skrevet til Syddjursportalens oplevelsesguide juni 2012